

Mehmet Âkif Ersoy'da Düşünce-Eylem İlişkisi

Tuncay İMAMOĞLU*

ÖZ

Mehmet Âkif Ersoy Türk düşüncesinin önemli bir şahsiyetidir. Âkif Müslüman toplumların belli bir dönemden sonra kaybettikleri misyonu yeniden kazanmalarına yönelik çabalar ortaya koymaktadır. O, Müslüman toplumlar üzerindeki cehalet bulutlarını dağıtmak istemektedir. Ona göre bu, Kur'an'a yeniden dönülmediği müddetçe gerçekleşmez. Âkif, İslam toplumlarında dinamik bir insan modeli oluşturmayı istemektedir. Bu makalede de biz Mehmet Âkif Ersoy'un bu düşüncelerini tahlil etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Âkif, din, düşünce, tevekkül, tasavvur, eylem, dinamik insan, statik insan, cehalet.

ABSTRACT

The Relation Between Idea and Action in The Thoughts of Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif Ersoy is one of the most important figures of modern Turkish thought. Âkif has struggled to revive a mission lost to Muslim societies. He wants to scatter ignorance clouds on the societies of muslim and according to him, this will not be realized without returnig to the Qur'an. Âkif wants to train a dynamical man in the societies of Islam. In this article we will try to analysize the thoughts of Mehmet Akif Ersoy on the subject.

Keywords: Âkif, religion, thinking, resignation, imagination, action, dynamic man, static man, ignorance.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı

Giriş

İnsan kavramlarla düşünen bir varlıktır. Kavram ise kavramak fiilinden gelip bir şeyin zihindeki tasavvuruna denir. Buna göre tasavvur nesne ya da şeylerin insan zihnindeki imajı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da tasavvurun, aklın kurucu öznesi, bir başka ifadeyle düşüncenin ana rahmi olduğunu göstermektedir. Terim de tasavvur edilen kavramın dil ile ifade edilmesidir.¹ Yani kavramlarla tasavvur ettiğimiz varlık âlemi kendini dilde göstermekte², Heidegger'in ifadesiyle dil, varlığın meskeni olmaktadır³. İnsan tasavvur ettiği şeyi dil ile ifade ettiği gibi, onu eylemlerinde de gösterir. Bu anlamda insanın sergilemiş olduğu eylemlerin, onun tasavvurlarıyla yakın bağlantısı vardır. O hâlde diyebiliriz ki, insan zihni doğru tasavvurlara yani doğru kavramlara sahipse sergilemiş olduğu eylemler doğru, yanlış tasavvurlara sahipse sergilemiş olduğu eylemler de yanlış olacaktır. “Yanlış bakan, yanlış görür” şeklindeki söylem bu durumu güzel bir şekilde ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak, Hz. Peygamber'in “ameller niyetlere göredir” hadisi de, tasavvur ile eylem arasındaki zorunlu ilişkinin varlığını göstermesi açısından son derece önemlidir.

1. Düşünce ve Eylem İlişkisine Genel Bir Bakış

Bilgilenme sürecinin başlangıç noktasını oluşturan tasavvur, insanın ölçme ve değerlendirmede kullandığı temel değerlerin oluştuğu noktadır. Bu yüzden Kur'an'ın insan düşüncesinde yaptığı ilk köklü devrim, onun tasavvurunu dönüştürmek olmuştur. Kur'an insanı inşa ederken işe onun kullandığı kavramlardan başlamış, insan hayatında bir özne, bir inşa edici görev üstlenmiştir. Kur'an'ın bu inşa hareketini dört aşamada gerçekleştirdiği görülmektedir: Kur'an kelime ve kavramlarıyla tasavvuru, önerme ve hükümleriyle aklı, Peygamber örnekleriyle kişiliği ve son olarak maksat ve ruhuyla da bütünüyle hayatı inşa etmiştir.⁴

Bunları somut olarak ortaya koymak gerekirse şöyle söyleyebiliriz: Bilindiği gibi, Mekke toplumu Tanrı'nın varlığına inanmakla birlikte, Onun aşkın ve ulaşılmaz bir varlık olduğunu dolayısıyla O'nunla iletişim kurmanın aracı varlık yani putlar vasıtasıyla mümkün olabileceğini düşünüyordu. Mekke toplumunun zihin dünyasında var olan Tanrı tasavvuru Onun insandan uzak ve aşkın bir varlık olduğu şeklinde idi. İşte Kur'an bu yanlış Tanrı tasavvurundan işe başlamış, öncelikle Mekke toplumunun zihin dünyasında devrim yaparak onların inandıkları Tanrı tasavvurunu değiştirmiştir. Bu anlamda Kur'an'ın sunmuş olduğu Tanrı ta-

1 Yazoğlu, Ruhattin, İmamoğlu, Tuncay, *Klasik Mantık*, Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum, 2015, s. 23-26; İslamoğlu, Mustafa, *Kur'ani Hayat Yazıları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 203.

2 Yazoğlu, Ruhattin, “Dil-Kültür İlişkisi”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, sayı: 5, Ankara, 2005, s. 128.

3 Heidegger, Martin, *Özdeşlik ve Ayrım*, çev. Necati Aça, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997, s. 52 vd.

4 İslamoğlu, *age.*, s. 217.

savvuru insana şah damarından çok daha yakın olan, onun yaptığı her türlü eylemden haberdar olan, kalbinde gizlediklerini bilen, dua ve yakarışlarına karşılık veren bir Tanrı tasavvurudur. Dolayısıyla Kur'an, Mekki ayetleriyle önce insanların düşünce dünyasına müdahale ederek onların doğru tasavvurlara sahip olmasını sağlamıştır. Bu tasavvur inşasıyla doğru kavramları insan zihnine nakşeden Kur'an, ikinci aşamada bu kavramlarla oluşturduğu önermelerle insan aklına rehberlik ederek doğru sonuçlar çıkarmasına yardımcı olmuştur. Üçüncü aşamada ise Peygamber örnekliliği ile insanın zihin dünyasında oluşturduğu bu kavram ve önermelerin eylemlerine yansımaları sağlamıştır. Medeni ayetlerin insanın amelî boyutuyla ilgili olması bunu göstermektedir. Bu aşamada insan sahip olduğu doğru kavramları eylem dünyasına yansıtmaya başlamıştır. Son aşamada ise tüm toplumsal hayatı dönüştürmüş ve sağlıklı bir toplum modeli ortaya koymuştur.

Dört aşamada gerçekleştirilen bu inşa faaliyetinde Kur'an insana dinamik bir uluhiyet anlayışı sağlamış, kazandırdığı bu anlayışla insanın da dinamik bir kişiliğe bürünmesini isteyerek, onu, tevekkül inancıyla çalışmaya teşvik etmiştir. Çünkü İslam'ın Allah'ı; çalışana emeğinin karşılığını adaletle veren, dualarını işitip icabet eden ilim ve irade sahibi aşkın bir güçtür. Kur'an insana böyle bir uluhiyet tasavvuru kazandırmakla onu, üzerine düşen tüm sorumlulukları yerine getiren, çalışan, eylemde bulunan ve tüm bunları yaptıktan sonra da Allah'a tevekkül eden bir aksiyon adamı olarak görmek istemektedir. Bunun içindir ki, bu doğru tasavvurla inşa edilmiş insanlar, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük fütuhatını yapmış, çok kısa bir zaman diliminde Doğuda Hindistan'a, Batıda İspanya'ya, Kuzeyde ise Azerbaycan'a kadar uzanmışlardır. Müslümanların çalışma ve fedakârlıklarını motive eden bu büyük enerji, sahip oldukları doğru tasavvurdur. Onların oluşturduğu medeniyetin kurucu öznesi, temel dinamiği Kur'an olmuştur.

2. Mehmet Âkif'de Düşünce ve Eylem

Mehmet Âkif, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız düşünce ve eylem ilişkisinin uygunluğunun ortaya koyduğu olumlu sonuçları şu dizeleriyle etkili bir şekilde ifade etmektedir:

*Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâki insaniyyetin
Nûr olup fıskırmışız ta sinesinden zulmetin;*

Yarmışız edvar-ı fetretten kalan yeldaları;
 Fikr-i ferda doğmadan yağdırmışız ferdaları!
 Öyle ferdalar ki: Kaldırmış serâpâ âlemi;
 Dideler bir câvidânî fecrin olmuş mahremi
 Yirmi beş yıl, yirmi beş bin yıl kadar feyyaz imiş!
 Bak ne ânî bir tekamül! Bak ki: Hâla mündehiş
 Yâd-ı fevka'l-i'tiyadından onun tarihler;
 Görmemiş benzer o müdhiş seyri, hem görmez beşer
 Bir taraftan dinimiz, ahlâkımız, irfanımız;
 Bir taraftan seyfe mekrun adlimiz, ihsanımız;
 Yükselip akvamı almış fevc fevc aguşuna;
 Hepsi dalmış vahdetin aheng-i cûş-a-cûşuna.⁵

Âkif'in dizelerinden naklettiğimiz yukarıdaki söylemler, Müslüman toplumlarının ilk dönemlerde sahip olmuş oldukları doğru tasavvur-doğru eylem ilişkisini yansıtmaması bakımından son derece önemlidir. Onların kendileri dışındaki toplumlara önderlik etmelerinin ve o toplumları etkilemelerinin ana unsuru sahip oldukları tasavvur ve eylem ilişkisinin tutarlılığıdır. Ancak daha sonraki devirlerde Kur'an'ın inşa etmiş olduğu bu insanın yerini, tabiri caiz ise insanın inşa ettiği bir din almıştır. Yani fütuhât dönemlerinde kitabına uyulan bir din varken, sonraki dönemlerde kitabına uydurulan bir din tasavvuru inşa edilmiştir.

Ünlü düşünür Erich Fromm'un ilginç bir tespitini burada paylaşmak istiyorum. Fromm der ki, "Her toplum kendine uygun karakteri yaratır." Bu anlamada Fromm'a göre, İbrani ve Hıristiyan geleneklerinde peygamber dinlerinin temel konusu olan putperestlikle mücadele aynı zamanda narsizme karşı da bir mücadeledir. Putperestlikte insanın belli bir yanı mutlaklaştırılır ve bir puta dönüştürülür. İnsan daha sonra yabancılaşmış bir tarzda kendine tapmaya başlar. Önünde eğildiği, kutsadığı put, onun narsistçe tutkusunun nesnesidir. Hâlbuki der Fromm, tek tanrı görüşü narsizmin olumsuzlanmasıdır. Çünkü insan değil sadece Tanrı her yerde vardır ve her şeye kadirdir. Ancak tanımlanamaz ve anlatılamaz bir tanrı kavramının putperestliğin ve narsizmin olumsuzlanması olmasına karşın, Tanrı da zaman geçmeden tekrar bir put olmuş, insan narsistçe bir yoldan kendini tanrıyla özdeşleştirmiş ve böylece Tanrı kavramının başlangıçtaki işlevinin tersine din de grup narsizminin bir dışı vurumu olmuştur.⁶ Aynı şekilde

5 Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s.191-192; Âkif'in hayatı ve düşüncesiyle ilgili daha fazla bilgi için bk. Gökçek, Fazıl, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005; Okay, M. Orhan, *Mehmet Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998; Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Âkif-Hayati, Seciyesi, Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986; Karakoç, Sezai, *Mehmet Âkif*, 16. Baskı, Diriliş Yayınları, İstanbul 2013.

6 Fromm, Erich, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s. 89.

tek tanrılı dinlerin ilk ortaya çıktıkları dönemlerde, onların sunmuş oldukları tanrı tasavvuru mükemmeldir. Ancak sonradan insanlar ya kendilerinde bulunan birtakım özellikleri Tanrı'ya atfederek onu antropomorfik bir varlığa dönüştürmüşler ya da onu tamamıyla aşkın, dünyadan bütünüyle bağımsız addederek kendilerinden uzaklaştırmışlardır. Bu şekilde tek tanrılı dinlerin ulûhiyet anlayışları bozulmuş, bu bozuk Tanrı tasavvurları da insanların eylemlerinde yansımaları bulmuştur.

İşte İslam dünyasının eski ihtişamını kaybettiği sonraki dönemlerde durum buna benzemektedir. Kitabına uyulan bir din değil kitabına uydurulan bir din. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, İslam'da Allah, çalışanın emeğinin karşılığını kat be kat veren bir mutlak varlık olarak sunulurken, sonraki anlayış âdeta bu tasavvuru tersine çevirmiş, Allah çalışana emeğinin karşılığını adaletle veren olarak değil de, tembellik eden Müslümanın yerine sanki kendisi çalışan olarak düşünölmeye başlanmıştır. Böyle bir anlayış ise İslam dünyasının üzerine çökmüş en büyük felakettir.

Âkif bu felaketler devrinin çocuğudur. O, Akdeniz'i bir Türk gölü hâline getiren, üç kıtada at oynatan, kuvveti, ilmi, adaleti ve insanlığı ile dünyada varlığını ortaya koyarak bir denge unsuru oluşturan Osmanlı devletinin son evresinde dünyaya gelmiştir. O dönemde bu medeniyetin unsurları olan marifet, fazilet, emri bil maruf nehyi anil münker, mesuliyet, hayâ, diğerkâmlık, fedakârlık, iffet, azim gibi meziyetler ve onlarla birlikte yurt köşeleri, kış habercisi rüzgârlara tutulmuş kuru hazan yaprakları misali birer birer uçuşup kaybolmaktaydı. İşte bu milletin mensubu olan M. Âkif, yaşanan bu acıları tüm kalbiyle hissederek bir çıkış yolu arama cihetine gitmiştir. O İslam dünyasının problemlerini doğru teşhis edip hal çaresi arayan bir şair ve mütefekkindir. Çünkü Âkif, İslam dünyasında ortaya çıkan olumsuzlukların, yanlış tasavvurun bir sonucu olduğunun farkındadır. O, insanların sahip oldukları tasavvurları tartışmadan, yaptıkları eylemleri ele almanın yetersizliğinin bilincinde olup, yanlış tasavvuru düzeltmeden eylemleri düzeltmeye kalkışmanın boşa harcanmış bir emek olduğunu çok iyi bilmektedir. Örneğin, hayat ve ölüm, iyi ve kötü, adalet ve zulüm, kazanç ve kayıp, değerli ve değersiz, kalıcı ve geçici, tevekkül vb kavramlar, hayatı belirleyen koordinatlar olduğu için bu koordinatların yanlış verilmesi, hayatı yanlış bir noktaya doğru götürecektir. Vahyin insan bilincini inşa etmeye dönük tüm çabası, insan hayatının koordinatlarını belirleyen bu kavramların içeriğini doğru anlamlarla doldurmaktır. Nitekim tasavvur atlanarak, eyleme yapılmış her düzeltme çabası sonuçsuz kalacaktır. Çünkü yanlış tasavvur ilk fırsatta akli ve eylemi de kendisine uyduracak, düzeltilmiş eylemi, tekrar eski haline döndürecektir.⁷ Bunun içindir

7 İslamoğlu, *age.*, s. 205-209.

ki Âkif bu dönemde Müslümanların sergiledikleri eylemlerin yanlış bir tevekkül anlayışından kaynaklandığını görmüş ve bunu şu dizeleriyle ortaya koymuştur:

*“Çalış!” dedikçe Şeriat, çalışmadın durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya.⁸*

Âkif’in üzerinde ısrarla durduğu işte bu yanlış tevekkül anlayışı, İslam’ın uluhiyet anlayışında paralel bir değişikliğin ortaya çıkmasına neden olmuş, tevekküle yanlış anlamlar yüklendiği için Müslümanlar, çalışmadan çalışanların gelebildiği seviyeye ulaşmayı, bilgili olmadan bilgili olanlarla eşit noktada olmayı ister hâle gelmişlerdir. Böylece insanı çalışan olarak değil, Allah’ı, insanın yerine çalışan olarak düşünmeye başlamışlardır. Âkif’in Fatih Kürsüsü’nden dile getirdiği şu mısralar bunu anlatmaktadır:

*Bırak çalışmayı, emr et oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecir-i hasın iken
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekâmül edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
Yükün hafifledi Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk çocuk sürünmüş sonunda aç kalarak...
Huda vekil-i umûrun değil mi? Keyfine bak
Onun hazine-i inâmı kendi veznedir!
Havale et ne kadar masrafın olursa Verir
Silahı kullanan Allah, hududu bekleyen O;
Levazımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek
Senin hesabına küffârî hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı kâfi senin o nazlı sesin:
“Yetiş!” de, kendisi gelsin, ya Hızr’ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak;
Şifa hazinesi derhal oluk oluk akacak.
Demek ki: Her şeyin Allah... Yanaşman, ırgatın O;
Çoluk çocuk O’na aid: Lalan, bacın, dadın O;
Vekil-i harcın O; kâhyan, müdir-i veznen O;
Alış seninse de, mes’ul olan verişten O;
Denizde cenk olacaktı... Gemin O, kaptanın O;*

Ya ordu lâzım imiş Askerin, kumandanın O;
 Köyün yasakçısı; şehrin de muhassılı O;
 Tabib-i aile, eczacı...Hepsi hasılı O.
 Ya sen nesen mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
 Biraz da saygı gerektir...Ne saygısızlık bu?
 Huda'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Huda;
 Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete...Ha?
 Yehud Üzeyr'e, Nasara Mesih'e ibnu'llah
 Demekle unsur-i tevhid olur giderse tebah;
 Senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana?
 Tevekkül öyle tahakküm demek mi Yezdan'a?
 Kimin hesabına inmiş, düşünmüyor, Kur'an...
 Cenab-ı Hak çıkacak, sorsalar muhatab olan!
 Bütün evamire i'lan-ı harb eden şu sefih,
 Mükellefiyyeti Allah'a eyliyor tevcih!⁹

Bu şiirinde görüldüğü gibi Müslümanın inandığı Allah kişinin özel işlerini yapmak için adeta ücretle tutulmuş bir işçiye veya tüm işlerinden sorumlu bir vekile benzetilmektedir. Böyle olunca da kendisinin çalışmasına gayret etmesine gerek kalmamakta ve her işi Allah onun yerine yapmaktadır. Böyle bir ulûhiyet ve tevekkül anlayışında ise insan Kur'an'ın muhatabı değil haşa sanki Kuran'ın muhatabı Allah'mış gibi bir algı ortaya çıkmakta; Allah-insan ilişkisi ters çevrilmiştir. Oysa Âkif'e göre Allah'ın çalışmaya ihtiyacı olmamakla birlikte O her an yeni bir işte olduğunu söyleyerek insanların da çalışmasını istemektedir.

Âkif, Kur'an'ın ulûhiyet anlayışında na mütenahi bir faaliyet ve yaratma görür. Âkif'teki İslami dinamizmin kaynağı budur. O bunu 'Durmayalım' adlı şiirinde şu şekilde ifade eder:

Yer çalışsın gök çalışsın sen sıkılmazsan otur!
 Bunların hakkında bilmem bir bahanen var mı? Dur!
 Masiva bir şey midir, boş durmuyor Halık bile
 Bak tecelli eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile
 Ey bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken yatan
 Leş misin, davranmıyorsun? Bari Allah'tan utan.¹⁰

Âkif'e bu mısralarda ilham veren şey Rahman suresinin 29. ayetidir. Bu ayette "O (Allah) her an ayrı bir iştedir" buyrulmaktadır. Bir vaazında Âkif aynı konuyu şu şekilde dile getirir: "Allahu Zülcelal, her an bu kâinata hayat veriyor, her an bir

9 Ersoy, *age.*, s. 229-231.

10 Ersoy, *age.*, s. 26.

ş'e'n, her an bir hadise meydana getiriyor. Cenab-ı Hak, âlemi yalnız bir kere yoktan var etmedi. O'nun halkı daimidir. Şimdi mademki yer çalışıyor, gök çalışıyor. Yerleri ve gökleri yaratan Allah yaratmaktan bir an farıg olmuyor, sen nasıl âtil ve batıl oturuyor da hayat umuyorsun. İşte bütün kâinatı gördün; hiçbir yerde, hiçbir zerrede sükûn var mı? Atalet var mı?"¹¹

Âkif'in burada ortaya koyduğu statik insan anlayışı, Aydınlanma düşüncesinin önemli bir siması olan Kant'ı çağrıştırmaktadır. Çünkü bilindiği gibi Kant da Aydınlanma dönemine gelinceye kadarki Batı insanını aklını kullanmamakla suçlamış ve Aydınlanmayı "insanın ergin olmama durumundan ergin olma durumuna yükselişinin bir ifadesi" olarak görmüştür. "Aklını kullanma cesaretini göster" sloganıyla Kant, dinamik bir insan anlayışı ortaya koyma gayretindedir. Âkif'in de yaptığı tüm şey, dinamik bir insan modeli ortaya koymaktır. Ancak Kant ile Âkif dinamik insan modeli konusunda aynı kanaati sergilemekle birlikte kullandıkları referanslarda farklı noktadadırlar. Kant Aydınlanma dönemine kadar Batı insanını statik olarak yorumlayıp, onun Aydınlanmayla birlikte kendi geleneklerinden sıyrılmak koşuluyla dinamik hâle geleceğini söylerken, Âkif, Müslümanların kutsal referanslarından uzaklaşıp, yanlış bir algı içine girerek statik hale geldiklerini belirtmekte ve bu durumdan kurtulmanın yolunun tekrar Kur'an'a dönmekle olabileceğini beyan etmektedir. Onun kanaatine göre Müslümanlar bu durağan hale cehaletleri yüzünden düşmüşlerdir. Âkif, yapılacak ilk işin cehaletten kurtulup ilim sahibi olmak bir başka ifadeyle statik hâlden dinamik hâle geçmek olduğuna inanır. Zümer suresinin 9. ayetindeki "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ifadesini bir şiirinde manzum olarak yorumlayan Âkif, bu ayetin bütün zamanlarda âdeta yeniden nazil olduğunu söyler gibidir:

*"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"
Olmaz ya... Tabii... Biri insan biri hayvan!
Öyleyse "cehalet" denilen yüzkarasından
Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.
Kafi mi değil yoksa bu son dersi felaket?*

*Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslam'ı da "batsın" diye tutmuş, yediyorsun!
Allah'tan utan! Bari bırak dini elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!
Lâkin ne demek bizleri Allah ile iskat?
Allah'tan utanmak da olur ilm ile...Heyhat!¹²*

11 Geniş bilgi için bk. Aydın, Mehmet, "Âkif'in İslam Algısı", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 1983; Kılıç, Recep, *Dini Anlamak Üzerine*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2002, s. 146-159.

12 Ersoy, age., s. 189-190.

Âkif'in dinamik bir ulûhiyet ve dinamik bir insan anlayışı konusunda ileri sürdüğü bu görüşler, Pakistan'ın manevi kurucusu olan Muhammed İkbâl ile paralellik arz etmektedir. İkbâl de Müslümanların dinamik ulûhiyet ve dinamik insan anlayışlarını kaybetmelerini Yunan felsefesinin, özellikle de Platon'un etkisine bağlamaktadır. İkbâl'e göre Tanrı bu dünyayı yaratmış ve onunla bağlantısını devam ettirmektedir. Oysa Platon düşüncesinde Tanrı pasif bir konuma itilmiş, bu da dünyaya değer vermenin önemli olmadığı şeklinde bir tasavvurun ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹³ "Platon'un atı, akıl karanlığında kaybolmuş ve nalını vücut dağında bırakmıştır" diyen İkbâl, onun varlık hengâmesini inkâr ettiğine ve görünmeyen dünyanın teorisyeni olduğuna işaret etmektedir.¹⁴ Ona göre Platon'un ilk dönem düşünürler üzerinde bırakmış olduğu etki, Müslümanların gözlerini karartmış ve onların bu dünyaya yönelik faaliyetlerine darbe vurmuştur. Bilindiği gibi Platon, gerçek âlemin ideler âlemi olduğunu, bu dünyanın ise bir gölgeden ibaret bulunduğunu belirterek, önemli olanın ideler âlemine yönelik faaliyette bulunmak olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşım tarzı da görünen bu dünyayı ikinci plana itmiştir. Müslüman dünyaya bu etkinin olması Müslümanların da dünyayı öteleyerek, gerçek olanın ahiret olduğunu dolayısıyla onu kazanmanın daha yerinde olacağı şeklinde bir anlayışın yaygınlaşmasına neden olmuş, bu da Müslümanları geri bırakmıştır. Oysa Allah Kur'an'da bal arısından sineğe varıncaya kadar verdiği örneklerde bu dünyanın önemine vurgu yapmaktadır. Kur'an'ı Kerim gözle görülür, elle tutulur gerçeklere ağırlık veren bir ruh taşırken, Yunan felsefesi hayal ve faraziyelere dayanır ve gerçeklere göz yumar. Onun içindir ki, İkbâl, bu tür çabaların eninde sonunda başarısız olmaya mahkûm olacağını ifade etmektedir. Bu yüzden İkbâl'e göre daha sonraki zamanlarda Yunan felsefesine karşı zihni ve ilmi bir isyan başlamış ve bu her alanda hissedilmiştir.¹⁵ Müslümanların dünyaya bakışları konusunda İkbâl ile aynı kanaatte olan Âkif'e göre de İslam dünyasında statikliğin oluşmasında ahiretin ebediliğini, dünyanın geçiciliğini vurgulayan ayetlerin, dünyanın tamamen önemsiz olduğu şeklinde yorumlanmasının payı oldukça büyüktür. Böyle bir yorum, dünyanın terk edilmesi gerektiği gibi bir yanlış çıkarıma yol açmış Müslümanları dünya karşısında pasif bir konuma getirmiştir. Oysa Âkif dünya ve ahiretin bir denge içinde var olduklarını, birinin bir diğeri için feda edilmesinin yanlış olacağı kanaatindedir. Nitekim bir şiirinde şunları haykırır:

13 Muhammed İkbâl'in dinamik Tanrı anlayışıyla ilgili bu düşünceler Batı düşüncesinin önemli bir siması olan Alfred North Whitehead'ın görüşleriyle benzerlik arz etmektedir. Bu konuyla ilgili bk. Yazoğlu, Ruhattin, "Süreç Teolojisinde Kötülük Sorunu", *EKEV Akademi Dergisi*, sayı: 29, Erzurum, 2006, s. 135 vd.

14 İkbâl, Muhammed, *Benlik ve Toplum*, çev. Ali Yüksel, Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 47.

15 İkbâl, Muhammed, *İslamda Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. Ahmet Arsar, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, tzs, s. 176 vd.

*Hatâdır ahiretten beklemek dünyada her hayrı:
 Öbür dünya bu dünyadan değil, hem hiç değil, ayrı.
 Sen ey sersem ki “üç günlük hayatın hükmü yok” der de,
 Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâ-yı mahşerde
 Ne ekmiştin ki mahsul istiyorsun bir de ferdâdan
 Senin meşru olan hakkın: Bugün hüsrân, yarın hüsrân!
 Eğer maksudu ancak ahiret olsaydı Yezdan'ın
 Ne hikmet vardı ibdâında bu dünyanın*

*Nedir dünyaya gelmekten garaz gitmek midir ancak?
 Velev bir anlamak hırsıyla olsun yok mu uğraşmak.*

*Bu âlem imtihan meydanıdır ervah için mâdâm,
 Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp ikdam.*

*Çalış dünyada insan ol, elindeyken henüz dünya;
 Öbür dünyada insanlık değilmiş yağma gördün ya!
 Dilinden ahiret düşmüyor ey Müslüman, lâkin
 Onun hakkında âtil bir heves mahsul-i idrakin!¹⁶*

Sonuç

Âkif'in düşüncesinde insanın statikliğinin nedeni İslam toplumuna belli bir dönemde hâkim olan yanlış din tasavvurudur. Bu anlayış İslam toplumunda varlığını hâlâ sürdürmektedir. Bu yanlış tasavvurla mücadele eden Âkif, Müslümanların kurtuluşunu Kur'an'ın rehberliğinde aramaktadır. O bunu şu şekilde ifade eder:

*Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı
 Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı¹⁷*

Bu dizeleri ile Âkif, reformist ya da modernist bir tavır içinde olmayıp, aksine “kökü mazide olan bir âti”nin peşindedir. Bir başka ifadeyle o, kökü mazide gözü atide olan dinamik bir insan ve aksiyon adamı yetiştirme gayretindedir. Âkif bu ifadeleriyle kıyamete kadar varlığını sürdürecektir olan bir içtihat kapısının Kitabı, Sünneti ve İcma'yı doğru anlayacak ilim ehli aksiyon adamlarına açık olduğunu göstermek istemiştir.

¹⁶ Ersoy, *age.*, s. 271-272.

¹⁷ Ersoy, *age.*, s. 378.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bizden sonraki kuşaklara çok daha güzel bir gelecek bırakmak istiyorsak, toplumun dinamiğini oluşturan Âkif gibi şahsiyetlerin fikirlerini zihin dünyamızda hep diri tutmalıyız. Bu örnek şahsiyetlerin yaşatıldığı toplumlar, ideallerini er ya da geç gerçekleştireceklerdir.

Kaynakça

- Aydın, Mehmet, “Âkif’in İslam Algısı”, *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara 1983.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.
- Fromm, Erich, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankara 1995.
- Gökçek, Fazıl, *Mehmet Âkif’in Şiir Dünyası*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.
- Heidegger, Martin, *Özdeşlik ve Ayrım*, (çev. Necati Aça), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1997.
- İkbal, Muhammed, *Benlik ve Toplum*, çev. Ali Yüksel, Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- _____, *İslam’da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. Ahmet Asrar, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, tarihsiz.
- İslamoğlu, Mustafa, *Kur’ani Hayat Yazıları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Karakoç, Sezai, *Mehmet Âkif*. 16. Baskı, Diriliş Yayınları, İstanbul 2013.
- Kılıç, Recep, *Dini Anlamak Üzerine*, Ötüken Yayınları, Ankara 2002.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Âkif-Hayati, Seciyesi, Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986.
- Okay, M. Orhan, *Mehmet Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Yazoğlu, Ruhattin, İmamoğlu, Tuncay, *Klasik Mantık*, Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2015.
- _____, “Dil-Kültür İlişkisi”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, sayı:5, Ankara 2005.
- _____, “Süreç Teolojisinde Kötülük Sorunu”, *EKEV Akademi Dergisi*, sayı:29, Erzurum 2006.